

ПРОЛОГ

Минуло більше півстоліття з тих легендарних пам'ятних років останніх визвольних змагань українського народу, років, овіяних неперевершеною славою і подвигами, окутаних і досі нерозгаданими таємницями, бо законспіроване підпілля ОУН не могло оприлюднювати всі події чи надавати їм розголосу, а тим більше назвати імена патріотів, безмежно відданих боротьбі за відновлення Української Держави. Такі дії мали би катастрофічні наслідки для всієї геніально налагодженої, перевіреної, досконалої сітки станиць, що були засновані ОУН в кожному селі і місті по всій Західній Україні. Отже, ще дуже багато буде білих плям в літописі визвольних змагань 1940-1950 років, бо багато таємниць забрали з собою в могили провідники ОУН, які гинули в нерівних боях з ворогами — в безвихідних ситуаціях, оточені окупантами, воліли, тяжко поранені, покинути з собою, щоби не здаватися на милість завойовників. Я був би щасливий, щоби в своїх коротеньких спогадах згладити хоч одну білу пляму в літописі нашої безприкладної звитяги, заповнити хоч одне речення на сторінці нашої трагічної історії, що в теперішньому поколінні мало кого хвилює, бо наші відвічні вороги постаралися з усіх сил зганьбити, сфальсифікувати, перекрутити, знеславити, принизити наш визвольний рух. І це їм багато в чому вдалося, бо для того був задіяний весь пропагандистський всесоюзний апарат, який десятиліттями оббрівував чи спотворював прагнення нашої нації відірватися від червоної імперії, скинути ганебні кайдани, побудувати свою державу і стати господарем на своїй прабатьківській землі.

Пригадую роки, проведені за колючим дротом, роки на заслання, роки, прожиті в Україні, і всюди — такі, як я, були об'єктом приниження, зневаги не тільки від окупантів, але і від своїх яничарів, обдурених фальшивою та брехливою більшовицькою пропагандою, яка десятиліттями втовкмачувала всіма засобами в голови всього населення колишнього Радянського Со-

юзу, що буржуазний націоналіст, бандерівець — це найстрашніший ворог «єдиної і не-делімої», бо вони посягають на святая святих комуністичної дружби народів. Кремлівська машина фальшивок та брехні захлиналася в своїх засобах очорнити «контрреволюційну діяльність» ОУН та УПА. Від неї не відставали і «молодші брати» — українські підлабузники, покручі-перевертні, намагаючись переплюнути «старшого брата» в брехні, доказати лакейську собачу відданість «Союзу нерушимих республік». Таким чином, від жовтеняти до переспілого більшовика в свідомість суспільства вливали гадючу отруту ненависті до героїв визвольних змагань на західноукраїнських землях.

Бандерівець, буржуазний націоналіст був гнаний, принижений, зневажений. Нам видавали після спокутування за колючим дротом наших незаслужених «гріхів» паспорти — «вовчі білети», за якими в Україні там, де народився, не приписували, хіба що за великі хабарі районні начальники КДБ давали дозвіл. А без проблем приписували тільки за Уралом. І, звичайно, треба було написати у відділ кадрів свою автобіографію, і не можна було за собою замести сліди, загубитись, відірватися від невсипущого ока чекістів, — всюди вони знаходили, викликали на примусові розмови, щоби підтвердити інформацію замаскованих сексотів, які весь час підкидали провокаційні питання та набридали надто підозрілою увагою. Весь час треба було триматися в рамках, не розслаблюватися в поведінці і розмовах, пам'ятати, що за тобою слідкують «вірні дзержинці». Все це коштувало багато зусиль і контролю над собою, щоби не зробити необдуманий крок, бо хто з нас злегковажив запобіжну тактику, неодмінно опинявся за колючим дротом.

Тож ми жили, як загнані переслідувані звірі, очікуючи кожного дня і ночі виклику в КДБ, не маючи ніколи гарантії недоторканості чи інших елементарних прав людини. Завжди тяжіла загроза бути знищеним в разі виникнення екстремальних ситуацій. Більшовицька пропаганда так нас очорнила, оббрехала, обплювала, що вже і після розпаду Радянського Союзу наша Західна Україна продовжує називатися бандерівською, а на Великій Україні тих, які в очі не бачили бандерівців, але відро-

джують наші прабатьківські заборонені комунізмом народні традиції, говорять українською мовою, то їх теж запопадливі «сталінські ребята» називають бандерівцями. А все це тому, що нас, вояків УПА та членів озброєного підпілля ОУН, наша держава не взяла під свій захист і не прирівняла до ветеранів Другої світової війни, не дала нам статусу воюючої сторони, хоча ми боролись з двома імперіями — німецькою та більшовицькою.

Впродовж півстоліття в мене не виникала, не зароджувалася ідея описати пережите, бо я тверезо оцінював, що при найменшій імперській дестабілізації нам, які зі зброєю в руках воювали з московською навалою, загрожує фізичне знищення, а описувати минуле — це при першому обшуку буде незаперечний доказ ворожого ставлення до існуючого режиму. Я не раз слухав глушені, заборонені передачі радіо «Свобода» та «Голос Америки» та знав, що нашу історію визвольних змагань для нащадків описали, хоч, може, не детально, багато наших вояків, яким пощастило вирватись з-поза «залізної завіси» на захід, у вільні держави світу. За півстоліття багато подій стерлося з моєї пам'яті, а як ще додати, що в неволі я перехворів на тиф, малярію, дистрофію, перестраждав голод, холод, тортури, каторжну працю і чого гріха таїти — не було навіть надії, що виживу в тих нелюдських умовах, — то про писання споминів годі було і мріяти.

Тепер на схилі літ виникла і викристалізувалася ідея дещо написати для молоді, бо і я колись в юності читав спомини Українських Січових Стрільців та вояків Української Галицької Армії і мені було надзвичайно цікаво зазирнути хоч одним оком в наше славне минуле. Я ні з ким не консультувався, без сторонньої помочі старався воскресити в пам'яті пройдений тернистий шлях, яким пройшли багато тисяч незламних духом членів озброєного підпілля ОУН та вояків УПА. Злочинні послідовники, виконавці тяжких невиліковних ран на тілі України, комуністичні вожді та їх засліплені ненавистю до всього українського «вірні лєнінці» ще довго плакатимуть за комуністичним раєм, в якому вони, розкошуючи при повному кориті благ, пільг та всякої наживи, користуючись безграничною владою, нищили про-

гресивні, демократичні, провідні сили нації, народних героїв українського відродження, в тому числі членів ОУН, провідників, командирів та вояків УПА. Багато нашого народу сліпо вірило більшовицьким брехунам, і ту брехню не можна було перевірити, бо правдива інформація була суворо заборонена, закрита і народ не мав змоги побачити зворотну сторону медалі, і тому-то визвольний рух висвітлювався репресивною машиною фальшиво і односторонньо. По советських законах ми були зрадниками, буржуазними націоналістами, бандерівцями, бо ми вчинили смертельний злочин проти «Советской Родіни», намагалися відірвати Україну від більшовицької імперії і відновити Українську Самостійну Незалежну Соборну державу. Ще й тепер багато несвідомих людей ставляться вороже до нас, бо у них ще не витрівся комуністичний дурман, якому вони по своїй необізнаності щиро вірили.

Я свідомо повертаюся до минулого, бо я тепер відчуваю відповідальність перед тими, хто в розквіті своїх національних талантів, у розквіті своїх патріотичних переконань, сповнених самопошвяти, безмежної, безприкладної любові до свого народу, пішли з життя, маючи в своїх серцях без-граничну надію, що колись їх подвиги оцінять грядущі покоління і вони слугуватимуть еталоном незламності духу, відваги та мужності. По законах справедливості мусить настати той час, що в минулому знеславлене, зганьблене, принижене нашими ворогами слово «бандерівець» отримає на сторінках історії правильне, справедливе означення, якому характерні мужність, самопошвята, героїство, безгранична вірність та любов до України, і воно буде звучати гордо і величаво, бо ті, які боролись під стягами національно-визвольних змагань, заслужили пошану та повагу сучасних і майбутніх поколінь. В своїй примусовій мандрівці по ведмежих закутках Архіпелагу ГУЛАГ я, по своїй безкомпромісній, фанатичній відданості ідеалам відродження державності, не сповідував ніякої альтернативи і завжди в розмовах та дискусіях зі своїми однодумцями та опонентами відстоював свої погляди до кінця.

В різних таборах мене доля зводила з багатьма патріотами, вже старшими віком, що стояли на межі небуття, а це були за-сновники, організатори підвалин нашого визвольного руху, провідники та командири УПА-ОУН — і в розмовах з ними мені пригадуються їх напутні слова: «Сину, ти ще молодий, і ти повинен пережити оце лихоліття, оцю ганьбу неволі, і ти маєш ко-лись розповісти нашим людям про нас, що ми були, що ми боро-лись в нелюдських умовах окупацій, потрапили в полон зрадою, поранені, попались в задалегідь добре і підступно підготовлені пастки, але ми і в неволі продовжували боротьбу доступними нам способами, щоби ослабити лютого ворога і взятий на себе добровільно обов'язок служити Україні виконати до кінця». В моїй пам'яті стерлися прізвища тих мучеників, бо їх було багато, але в моїй свідомості залишилися назавжди їх пророчі слова — вони бачили мене у вільній Українській державі. І сьогодні моїм святим обов'язком є на кожному кроці споминати і прославляти їх і той непосильний вклад, який вони внесли у відродження Української держави. Свої коротенькі спогади посвячую світлій пам'яті тих, які колючими, невольничими, мученицькими, тер-нистими шляхами пішли в безсмертя у боротьбі за волю Украї-ни.

Розділ 1 ЗНАЙОМСТВО З ГЕСТАПО

З приходом німецьких окупаційних військ на наші землі в 1941 р. стараннями Українського Центрального Комітету було відновлено українську гімназію в Станіславові, теперішній Іва-но-Франківськ. Директором став професор Левицький, а викла-дачами переважно колишні професори та доктори — всі майже старшого віку, високої кваліфікації, і в політичному вимірі — українські патріоти. Деякі імена залишилися в пам'яті — це професори Чайківський, Ростинський, Никифорак, Бойцун, Равдяк, Лисинецький та інші. Дуже гарно викладали, але для нас, учнів, було багато проблем — треба було все записувати в зошити, бо на слух все неможливо було запам'ятати, а підручни-ків взагалі не було. Підручники, видані за польських часів, не пі-ходили, радянські взагалі не могли застосовуватися, бо про-грами були як колись в класичних гімназіях — і виходило, що програма є, а підручників нема, тож треба було бути дуже уваж-ним на уроках, щоби все схопити, все запам'ятати, а решту зано-тувати.

Десь далеко на сході точилася війна між німцями та більшо-виками, тож у місті на кожному кроці відчувався подих війни, були всякі проблеми, нестатки, невпевненість у завтрашньому дні. Особливо відчувалася нестача продуктів, купити їх не було де, хоча у місті було багато магазинів, продуктових та промто-варних, але вони були тільки для німців. Для міського населен-ня були запроваджені продуктові картки, але на ці картки важко було прожити, то мешканці міста, якщо у кого були якісь речі чи товари, їздили по селах та вимінювали їх на продукти. Хоча і по селах люди не жили на широку ногу, бо хто мав землю, то мусив платити великі податки зерном, м'ясом, молоком та іншими продуктами, які німці забирали насильно для армії. Треба було також стерегтися, щоби не потрапити в облаву, бо дуже часто поліція та військові частини блокували вулиці, ловили людей і

тих, які були без документів, забирали, вантажили у вагони та відправляли на каторжні роботи до Німеччини. Бувало так, що забирали і з документами.

Пам'ятаю, одного разу кілька нас після закінчення уроків ішли додому до бурси і опинилися в заблокованому кварталі, де ловили в Німеччину. Нас затримали жандарми і зажадали документи, ми мали учнівські довідки і показали їх. Фашист оглянув довідки, що були з гімназії, порвав їх на наших очах і став гнати до гурту приречених. Ми по дорозі стали пояснювати, що ми учні і нас не мають права забирати, та цей вилюдок вилаявся по-польському і крикнув: «Стуль гемби, кабане. Форвертс». — «Заткай рота, свиня. Вперед». Ми попали на жандарма-«фольксдойчера», поляка-шовініста, який, очевидно, люто ненавидів українців, а ще як зрозумів, що ми гімназисти, то вирішив у такий спосіб помститися над нашим народом. В німецькій поліції служило багато поляків, які були споріднені з німцями, і вони називалися «фольксдойчери», вони ненавиділи українців і при всякій нагоді знущалися та мстилися. Я пізніше не раз чув, що вони не одному порвали довідки та загнали до Німеччини.

Нас заштовхали в табір, і скільки ми не старалися доказати, що ми учні, ніхто з нами не хотів говорити, тільки били нас, а на другий день загнали на залізничну станцію, завантажили у товарні вагони і відправили до Німеччини. Ми доїхали до Калуша і стояли на запасній колії. На щастя, один з наших впізнав прицепника вагонів і попросив його відкрити двері, і ми по одному повтікали, а за нами і решта людей. Поки вартовий повернувся, то вагон уже був порожній. Він відкрив стрілянину, але було вже пізно і ми були далеко. Один з нас був родом з Калуша, знав добре місцевість, ми дочекалися в ліску до ночі, переночували у нього вдома, а ранком робітничим поїздом повернулися до Станіславова. Таким чином ми врятувалися від німецької каторги. Прибувши до міста, ми пішли зразу до директора гімназії і пояснили йому все як було. Він дав розпорядження видати нам нові учнівські посвідчення і радив другий раз не попадатися і не надіятися дуже на довідки і, перш ніж заходити на вулицю, приг-

лядатися і переконатися, чи не заблокований квартал жандармами.

Як тільки вступили завойовники на наші землі, ми із захопленням та пошаною дивилися на них, бо вони мали досить привабливий вигляд, чисті, вгодовані, підтягнуті, нагадували скоріше інтелігентів, а насправді це була тільки обманлива видимість, бо при ближчому знайомстві виявилось, що це вовки в овечій шкурі і за вдаваною інтелігентністю ховались кати українського народу, які небагато відрізнялися від москалів. Москалі лякали білими ведмедями, а ці на місці били або могли і вбити просто так, не несучи за це ніякої відповідальності.

На початку березня 1943 р. в приміщенні української гімназії влаштовувався вечір пам'яті Т. Шевченка. На цьому святі мали виступати науковці, актори та інші працівники мистецтва з великої України. На той час їх було багато в Станіславові, бо вони воліли відступати з німцями на захід, аніж потрапити в руки НКВС, а фронт почав відсуватися на захід, на українські східні кордони. Ці люди, знаючи, що їх може очікувати з приходом комуністичної системи, кидали все майно, рідну землю і втікали світ за очі. Поки фронт ще був далеко, багато цих втікачів зупинились у місті, і мистецькі колективи давали концерти, щоби якимось мати засоби прожити. Для нас, галичан, це було щось нове, на яке ми чекали з нетерпінням — подивитися і послухати східняків, бо фактично ми, молоді, їх ніколи не бачили, це було для нас загадкове — вони були з Шевченкового краю, з-над Дніпра, з великої України. Тож зрозуміло, що це свято викликало у нас великий інтерес.

Ми мешкали в бурсі, і так, як гімназія була класична, то всі терміни та назви на кожному кроці і місці були з класичних грецької та латинської мов, як було заведено по наукових закладах такого типу ще з давніших часів Києво-Могилянської Академії. Наприклад, концертний зал називався авла, старший студент — цензор і т. д. Шевченкове свято мало відбутися в залі гімназії перед вечором, то нас зібралося в бурсі охочих багато, і так, як ми ходили до гімназії кожен день організовано, то так само і на цю урочистість ми ішли організовано по-військовому, маршем, а